

DE BEGRAAFPLAATS 'GEDENKT TE STERVEN'

door L.J. Westermann-van der Steen

Verborgen achter hoge muren en beschaduw door grote bomen ligt in het centrum van Hilversum een oude begraafplaats. Zo verscholen is dit plekje, dat zelfs vele geboren Hilversummers niet van het bestaan ervan weten. "Oh, je bedoelt de begraafplaats aan de Bosdriift, maar die ligt toch niet echt midden in het oude centrum" wordt er dan gezegd. Maar 'Gedenkt te Sterven' ligt wel degelijk midden in het dorp: op een steenworp afstand van de Grote Kerk, het Goois Museum en het Postkantoor, met een toegang vanaf de Oude Torenstraat.

Onder invloed van de Verlichting in de 18de eeuw, toen door de ontwikkelde bovenlaag in heel Europa tal van gevestigde zaken ter discussie werden gesteld, begon men vraagtekens te zetten bij de gewoonte om in de kerk te begraven. Men sprak van "eene wanvoeglijke gewoonte" en het is niet moeilijk te raden waarom. Verzakkende kisten, onzorgvuldige doodgravers en ook het toenemend getal der begravenen zorgden voor wat men nu stankoverlast zou noemen, om de emotionele kanten van de zaak maar buiten beschouwing te laten.

In Frankrijk werd in 1776 het begraven in kerken bij de wet verboden; in Nederland gebeurde dat in 1795, na de Bataafse Omwenteling. Toen de Fransen in 1813 vertrokken werd het besluit weer teruggedraaid, maar niet voor lang. In 1829 werden de grotere gemeenten verplicht begraafplaatsen buiten de bebouwde kom aan te leggen. Slechts de leden van onze koninklijke familie vinden nog hun laatste rustplaats in een kerk, de Grote Kerk van Delft.

Maar zoals hierboven gezegd waren er al voordat het begraven bij de wet geregeld werd, mensen die ijverden voor zogenaamde "buiten-begraafplaatsen". Eén van hen was de jurist Abraham Perrenot, die in 1778 in de duinen bij Scheveningen de begraafplaats 'Ter Navolging' stichtte. En hij kreeg navolging: in Zwolle, Zuilen,

Daar de begraving der Lijken in de kerken, eene wanvoeglijke gewoonte is, en vooral, in v. k. r. k. plaatsen, onnodig veel nadeel moet te weeg brengen, begon men ook hier reeds in het Jaar 1791 aan de verbetering van deze zaak met ernst te denken, — terwijl door de Ed. Achtb. Regering deser plaats, in dat zeldze Jaar een groot stuk Lands gekocht werd; geschikt om voortaan de Dooden daarop te bergen. — En daar nu deze Buiten-Begraafplaats geheel voltooid is, acht men het niet onnodig eenig nader herigt hier van aan het Publiek mede te deelen. — Deze Begraafplaats ligt even buiten het Dorp, en is meer dan 50 voeten boven het water, derselver lengte is 55½ voeten en breedte 100 voeten Rijnlandische maat. Zij is omringd met eene Steenen Muur, 6 voeten hoog boven den grond. — De ingang van dezen Buitenhof is in het midden voornem met een Uzeren Hek, op welker pilasters de woorden: *Gedenkt te Sterven*, gelezen worden. — Tegen over het Hek heeft men eene Graf- of Gedenkschild geplaatst, waarop men, behalve een Doodshoofd en twee Schenkels in eene Nis geschikt, deze Inscripctie vindt: — *Het stof keert weder tot de Aarde gelijk het geweest is, en de geest keert weder tot God, die hem gegeven heeft.* — Terwijl de toegang tot deze stille rustplaats der dooden, als eene Allée geplaatst is met eene dubbele rei van IJpeboomru.
15A

Circulaire van het dorpsbestuur van Hilversum waarin de nieuwe begraafplaats wordt beschreven, 1793. Het begraven der lijken wordt "een wanvoeglijke gewoonte" genoemd (bron: archief dorpsbestuur Hilversum, Streekarchief).

Tiel, Diemen, Wijk-bij-Duurstede en vervolgens ook in Hilversum.

'Gedenkt te Sterven'

Ook de Hilversumse begraafplaats lag buiten het dorp. Dat klinkt vandaag de dag wat merkwaardig, maar men moet bedenken dat het oude dorp Hilversum destijds zijn kern had in de richting van de Groest. De Grote Kerk lag buiten het centrum, aan de rand van het dorp. In een publikatie van het dorpsbestuur wordt de begraafplaats als volgt beschreven: "Deze begraafplaats ligt neven buiten het Dorp, en is meer

dan 30 voeten Rhijnlandsche maat. Zij is omringd met eenen Steenen Muur, 6 voeten boven den grond." (Een Rijnlandse voet is 31,4 cm).

'Gedenkt te Sterven' werd op 1 januari 1793 geopend, nadat met de inrichting een half jaar tevoren was begonnen. In de beginperiode deed de begraafplaats sterk denken aan de zerkenvloer in de kerk. Verfraaiingen als staande zerken, ornamenten, hekjes en decoratief groen dateren van een halve eeuw later, uit de tijd van de Romantiek. Al spoedig was de begraafplaats zeer in trek, vooral bij de adel en de hogere burgerij, ondanks de niet geringe bedragen die moesten worden neergeteld voor een graf in het deftige (noordelijke) gedeelte. Er werden zelfs graven gekocht die nimmer gebruikt zouden worden. Een eenvoudig koopgraf kostte f100,- en een huurgraf (voor 12 jaar) f35,-. En dat alleen voor de grond. Het metselen van een grafkelder en het maken en aanbrengen van een zerk kostte nog tientallen guldens extra. Er waren zelfs grafkelders die f800,- hadden gekost!

De minder vermogenden werden in het zuidelijk deel begraven, waar uitsluitend huurgraven waren. De allerarmsten konden, onder overlegging van een verklaring van het armbestuur, gratis ter aarde worden besteld. Dat zullen er aanvankelijk niet zoveel zijn geweest. Men hechtte in de vorige eeuw zeer aan een "fatsoenlijke begrafenis" en had daar tijdens zijn leven veel voor over, zoals wij onder meer weten uit het verhaal van Keesje het Diakenhuismannetje uit de *Camera Obscura*.

De begraafplaats wordt te klein

In de loop van de negentiende eeuw groeide de bevolking van Hilversum sterk. Het agrarische dorp kreeg steeds meer industrie en daarmee samenhangend een omvangrijk fabrieksproletariaat. In dat milieu werd men, zoals bekend, doorgaans niet oud en bovendien eisten een aantal grote epidemieën veel slachtoffers. Aan het einde van de eeuw raakte de begraafplaats 'vol'. In 1887 waren er geen graven meer te koop en er waren nog maar 42 (gratis) armengraven. Door ruiming konden hieraan nog wel graven worden toegevoegd (in dat jaar waren het er zelfs 30), maar bij een gemiddelde jaarlijkse behoefte van 22 graven zou men binnen afzienbare

Op dit fragment van de pre-kadastrale kaart van Hilversum uit 1824 is goed te zien dat de begraafplaats (kad. nr 662) buiten de toenmalige bebouwde kom lag. De Oude Torenstraat heette destijds nog Doodweg (bron: Streekarchief).

tijd in de problemen komen.

In de jaren daarna werd daarom op de Bosdriфт een 'Nieuwe Begraafplaats' ingericht. Deze werd op 15 oktober 1890 geopend. Aanvankelijk werd sluiting van 'Gedenkt te Sterven' overwogen, maar tenslotte werd bepaald dat er vanaf die datum nog wel mocht worden begraven in de 'eigen' graven. In 1916 kwam wederom sluiting van de begraafplaats aan de orde, nu wegens mogelijke gevaren voor de volksgezondheid. Die bleken echter volgens de inspecteur van het Geneeskundig Staatstoezicht niet van zwaarwegend belang en zo bleef de zaak rusten. Ook een voorstel tot sluiting in 1938 haalde het niet, maar in 1943 kwam het eindelijk toch zo ver. Ds W.J. van Lokhorst, die op 4 juni 1940 begraven was, zou de laatste zijn die op 'Gedenkt te Sterven' ter aarde besteld werd. De begraafplaats verdween daarmee echter allerminst uit het zicht.

Verval

Tussen sluiting van een begraafplaats en het veranderen van de bestemming ervan dienen minstens tien jaren te zijn verlopen. Pas dan mag er wat mee gebeuren, zij het dat er in de grond dan nog niet dieper dan 50 cm mag worden gegraven. Dat had men bij de gemeente nauwkeurig in het oog gehouden, want in 1952 kwam de gemeentelijke dienst Publieke Werken met een plan voor de aanleg van een parkeerplaats, ter verlichting van de ook toen al ernstig geachte parkeerproblemen. Het parkeerplan liep op niets uit, maar in 1964 maakte de gemeente ernst met de plannen voor herbestemming, nu als parkje. De afdeling Burgerlijke Stand schreef honderden brieven om eigenaren van graven op te sporen en desgewenst een herbegravenis elders in de gemeente aan te bieden. Het resultaat hiervan was dat er een kleine vijftien jaar later nog maar 128 zerken lagen. Deze waren van onvindbare eigenaren of van personen die geen afstand wensten te doen.

In 1973 werd de begraafplaats als stadspark opengesteld, maar vandalisme maakte dat het terrein binnen een jaar al weer gesloten moest worden. De jaren daarna werden nog enkele pogingen in het werk gesteld om het gebied op te knappen, onder meer door de 'Bond Heemschut', die in 1984 en 1985 de begraafplaats als object koos voor restauratie-zomerkampen voor jongeren. Ook van de zijde van onze Historische Kring en van de 'Stichting Hilversum, Pas Op!' werden pogingen gedaan belangstelling te wekken voor 'Gedenkt te Sterven', maar de interesse van de zijde van de gemeente was gering. Bij de politiek had het begraafplaatsje al helemaal geen prioriteit. Het verloederde daarom steeds meer.

Herstel

Maar begin jaren negentig keerde het tij. De 'Stichting Hilversum, Pas Op!' bleef bij ambtenaren en politici aandringen op een reddingsactie. In het voorjaar van 1994 tenslotte presenteerde de dienst Stadsontwikkeling in het kader van het plan *Binnenstad Beter in Beeld* het 'Project Oude Begraafplaats'. Bovendien werd 'Gedenkt te Sterven' op 24 januari 1995 tot gemeentelijk monument verklaard. Een totaal restaureren van de inmiddels wel zeer vervallen begraafplaats

zou echter een te grote last voor de gemeentelijke financiën betekenen. Daarom werd op 13 april 1996, tijdens de jaarvergadering van 'Hilversum, Pas Op!' de 'Stichting De Hof' opgericht. Deze is, met een 'bruidsschat' van gemeentezijde als startkapitaal, thans druk bezig is met de fondsenwerving om 'Gedenkt te Sterven' in volle glorie te kunnen herstellen.

Een stenen register van bekende namen

Herstel is terecht, want het gaat hier niet om zomaar een dorpsbegraafplaatsje. Hierboven zelden we het al: de begraafplaats was altijd zeer in trek bij adel en goeode burgerij. Naast Erfgooiers en andere Hilversumse notabelen kochten ook vele bewoners van de buitenplaatsen in 's-Graveland en langs de Vecht hier een graf. De gemeentelijke begravenisboeken laten zich dan ook lezen als register van Erfgooiers, Nederlands Patriciaat en Adelboek.

En ook thans nog liggen er vele interessante zerken. Die van Albertus Perk bij voorbeeld, de naamgever van onze Kring. Of van B.W. Blijdenstein, bankier, filantroop en degene aan wie we het *Pinetum* te danken hebben. Of van ministers en burgemeesters, de kapitein van de schutterij Lourens Veenendaal en vele andere bekende personen. Eén steen ontbreekt echter, en wel die van de geneesheer dokter J.F. van Hengel, weldoener, literator en geleerde. Dr. Van Hengel was, zoals degenen die langer dan tien jaren lid zijn van 'Albertus Perk' weten, onderwerp van ons vierde lustrum in 1985. Het plan was om bij die gelegenheid bloemen te leggen op zijn graf, maar helaas: de steen bleek onvindbaar. Onderzoek bracht aan het licht dat de zerk definitief was verdwenen, waarschijnlijk geruimd bij de operatie van 1964 en volgende jaren. Dat was voor de gemeente een pijnlijke zaak omdat men in 1927 een legaat had aanvaard van zijn laatste erfgenaam, onder conditie dat de gemeente zich verplichtte tot "*voortdurend onderhoud en het indien nodig plaatsen van een nieuwe zerk*".

Het is de bedoeling dat de begraafplaats in de toekomst een nieuwe functie krijgt als een plaats voor culturele activiteiten. Daarbij zal met de oorspronkelijke bestemming rekening worden gehouden door het conserveren van de thans nog

Zicht op de middenlaan met toegangshek van de begraafplaats in 1968, nog voor het grote verval intrad (foto: Streekarchief).

aanwezige zerken en grafmonumenten. De muren en hekken zijn inmiddels hersteld en het woekerend struikgewas werd door *Rotary*-leden op twee achtereenvolgende zaterdagdagen in mei 1996 opgeruimd. De eerste aanzet voor een nieuwe inrichting was de aanbidding van een zogenaamde 'dodenlantaarn' op 1 juni 1996 door de Begraafenis en Crematie Onderneming D. van Vuure b.v., die dit jaar zijn honderdjarig bestaan viert. En zo zal hopelijk deze oude begraafplaats, die ruim tweehonderd jaar geleden zo zeer het gesprek van de dag was, ook nu weer een belangrijke rol gaan spelen in onze gemeenschap.

Noot

De gegevens voor het bovenstaande zijn ontleend aan een boekje dat de auteur van dit artikel samen met mr. René Meijer schreef en dat werd uitgegeven door de Stichting Hilversum, Pas Op! (Zie voor gegevens rubriek nieuwe publikaties in dit nummer.) Als bijlage werd daarin een lijst opgenomen van de zerken die bij een opname in 1916 nog aanwezig waren.

VOORHOEVE DIETRICH
BOEKVERKOPERS ROZENBEEK HILVERSUM

Voor "letterlijk" al uw boeken

Gespecialiseerd in reisgidsen, informatica en studieboeken

SCHOUTENSTRAAT 12 -14 HILVERSUM
telefoon 035 - 6217282 fax 035 - 6245133